

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ
ΡΕΘΥΜΝΟ 2012

***Μια επίκληση στο υποκείμενο
και οι συνέπειές της***

Γεωργία Φουντουλάκη⁴⁶

Περίληψη

Η επίκληση στο υποκείμενο, εκεί που υπήρχε αποϋποκειμενικοποίηση, δεν αφήνει το υποκείμενο να «πέσει». Χωρίς τον κανόνα της γραμματικής που εμπεριέχει τη θέση του υποκειμένου, υπάρχει ένα «πριν» και ένα «μετά» για τον αναλυόμενο. Αυτός αντιλαμβάνεται πως μέχρι τώρα «απαντούσε» εν αγνοία του στη θανατηφόρα επιθυμία του μητρικού Άλλου.

Λέξεις κλειδιά : υποκείμενο, αντικείμενο, η επιθυμία της μητέρας, γυναίκα Μήδεια.

«Το υποκείμενο είναι ένας τόπος τόσο μαγικός όσο είναι και ο τόπος του Άλλου. Μπορεί να προστεθεί σε μια πρόταση χωρίς να αλλάξει το νόημά της, και παρ'όλα αυτά ν'αλλάξει τα πάντα.» γράφει ο Laurent στο κείμενό του *Η Ερμηνεία της ψύχωσης στην καθημερινότητα* (Laurent, 2005, p. 17).

Ο Κώστας είναι 60 ετών, χωρισμένος, εδώ και 12 χρόνια, και έχει 2 παιδιά.

Πριν ενάμισι χρόνο, τον έφερε ο γιός του σε μένα για πρώτη φορά. Μπαίνει μέσα σκυφτός, μαζεμένος, αζύριστος, με πρόσωπο σκοτεινό, βλέμμα άδειο, χωρίς να πει

⁴⁶ Η Γεωργία Φουντουλάκη είναι ψυχαναλύτρια, μέλος της Παγκόσμιας Εταιρείας Ψυχανάλυσης και της Νέας Λακανικής Σχολής, διδάσκουσα στο Κέντρο Ψυχαναλυτικών Ερευνών της Αθήνας, υπεύθυνη των εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης της Ελληνικής Εταιρείας της Νέας Λακανικής Σχολής στην Κρήτη και μέλος της συντακτικής επιτροπής του ψυχαναλυτικού περιοδικού *Fort-Da*. Διεύθυνση: Γ. Παπανδρέου 84, 71306 Ηράκλειο Κρήτης, Τηλ.: 6973-028246, e-mail: georgia.fountoulaki@gmail.com

λέξη. Είχε νοσηλευτεί δύο μήνες σε ψυχιατρική κλινική για αυτοκτονικές ιδέες, και βγήκε πριν 6 εβδομάδες. «Πηγαίνει λίγο καλύτερα, αλλά όχι πραγματικά καλά», λέει με δυσκολία.

Αυτή τη μέρα, έχει περισσότερο άγχος: σε μια εβδομάδα, πρέπει να γυρίσει στη δουλειά του. Αισθάνεται όμως ανίκανος να αναλάβει εργασία, να ξαναβρεθεί σε αυτό το περιβάλλον. Ακόμη και η σκέψη πως θα συναντήσει συναδέλφους, του είναι ανυπόφορη. Δηλώνει ανίκανος να αντιμετωπίσει την κατάσταση, και συνεχίζει να παραπονιέται.

Ο γιος του παίρνει το λόγο, εξηγεί πως ο πατέρας του πρέπει να εργαστεί για να μη χάσει τη σύνταξή του, αφού δεν έχει άλλα μέσα για να ζήσει. Και προσθέτει, πως ο πατέρας του «πρέπει να κάνει μια προσπάθεια και να πάει να ζήσει στο δικό του διαμέρισμα, να ξαναβρεί τους γνωστούς του, να βγει, να δει κόσμο, να δουλέψει, να πάρει τη ζωή στα χέρια του, επιτέλους!»

Ο Κώστας ακούει προσεχτικά τον γιό του και λέει απελπισμένα: «Αφού είναι έτσι, δε μένει παρά η αυτοκτονία!» Πρόκειται για μία φράση χωρίς το υποκείμενο. Τότε παρεμβαίνω λέγοντας «Ακούστε τι λέτε! –αφού είναι έτσι, δε μένει παρά η αυτοκτονία! Και εσείς; πού είστε εσείς μέσα σε αυτά τα λόγια;» Σηκώνομαι, τους συνοδεύω ως την πόρτα και προτείνω στον Κώστα να έρθει ξανά σε τρεις ημέρες.

Σε τρεις μέρες, έρχεται, χωρίς τη μάσκα του καταθλιπτικού, ξυρισμένος, καλοντυμένος, με κοστούμι, ευθυτενής, με το κεφάλι ψηλά, και χαμογελαστός λέει: «Καταλαβαίνω πως ήμουν πάντοτε εξαρτημένος... είτε από τα φάρμακα, είτε από την αδελφή μου...»

Κάνω στίξη πάνω στη λέξη «εξαρτημένος». «Εξάρτημα», είναι το ομοφωνικό διαφορούμενο (*l'équivoque homophonique*) του ανταλλακτικού –του αντικειμένου. Ο

Κώστας είναι αντικείμενο. Αντικείμενο της αδελφής του, αντικείμενο του 'Άλλου'. Δεν είναι υποκείμενο.

“Όπως μας είπε ο J.A. Miller στη Διημερίδα της E.C.F. «Μεταβίβαση και Ερμηνεία», «Το να παίζεις με το διαφορούμενο είναι το αντίθετο από το να παίζεις με το κυρίαρχο-σημαίνον. Το διαφορούμενο αφήνει περιθώριο επιλογής στο υποκείμενο, σε σχέση με ό,τι έχει ακούσει... Ας δεχτούμε όμως πως αυτό το «περιθώριο επιλογής» είναι το αντίθετο της αναγκαστικής επιλογής, μια νέα αναγκαστική επιλογή που εισάγει η ερμηνεία και που οδηγεί το υποκείμενο όχι προς το νόημα, αλλά προς το είναι».

Η αδελφή του Κώστα, τρία χρόνια μεγαλύτερή του, έχει «το πάνω χέρι» στην οικογένεια, αλλά και στη ζωή του Κώστα, ο οποίος είναι υπό τις διαταγές της. Απορρίπτει όλες τις γυναίκες και ιδιαίτερα εκείνες με τις οποίες έχει σχέση ο αδελφός της. «Μαζί της αισθάνομαι σαν μικρό παιδί που το κρατάνε από το χέρι. Με παίρνει μαζί της διακοπές, με πηγαίνει στην ψυχίατρο, που είναι φίλη της, συζητάνε μεταξύ τους για διάφορα θέματα και στο τέλος παίρνω τη συνταγή με τα φάρμακά μου και φεύγουμε. Απαιτεί όλα να γίνονται με το δικό της τρόπο.»

Και τα δύο παιδιά σπούδασαν σύμφωνα με την επιθυμία της μητέρας τους, γυναίκα απαιτητική που ονειρευόταν ένα «ανώτερο περιβάλλον». Ξόδευε σε όμορφα ακριβά φορέματα, τον οικογενειακό προϋπολογισμό χωρίς να νοιάζεται για το σύζυγο της που δούλευε όλη τη μέρα για να εξασφαλίσει τα προς τα ζειν. Τον κατηγορούσε πως ήταν ανίκανος να της προσφέρει ό,τι περίμενε από τη ζωή.

Για να μην ακούει τους καυγάδες τους, ο Κώστας φρόντιζε να περνάει τον περισσότερο χρόνο έξω από το σπίτι. Ήταν δέκα τριών χρονών όταν ο πατέρας του έπεσε στο χώρο της εργασίας του και πέθανε ένα μήνα αργότερα από εγκεφαλικό αιμάτωμα.

Ο Κώστας, καλός μαθητής, κάνει ανώτατες σπουδές. Παντρεύεται στα είκοσι οχτώ, και πηγαίνει στο στρατό, ενώ η γυναίκα του περιμένει το πρώτο τους παιδί.

Στην Ελλάδα, είναι η εποχή της δικτατορίας και ο στρατός είναι πολύ σκληρός. Για τον Κώστα, η εξουσία είναι «ένα πολύμορφο τέρας». Γίνεται αντικείμενο χλευασμών και δεν του δίνουν άδεια να παραστεί στη γέννηση του γιου του, του λένε πως το παιδί δεν είναι δικό του κλπ. Τότε είναι που «χάνει τον έλεγχο», γίνεται επιθετικός (μόνο στα λόγια), τόσο που τον στέλνουν στο στρατιωτικό ψυχιατρικό νοσοκομείο όπου νοσηλεύεται και παίρνει φαρμακευτική αγωγή.

Μετά από αυτό το γεγονός, υποφέρει κατά περιόδους από διάφορες «σωματικές διαταραχές», όπως πόνους στο στομάχι που επηρεάζουν τη διάθεσή του. Η αδελφή του τού δίνει Lexotanil και Lonarid. Έτσι «εξαρτάται από τα φάρμακα» και φτάνει να παίρνει 12 Lexotanil των 3 mg, και 8 Lonarid την ημέρα.

Χωρίζει συναινετικά, αλλάζει πόλη και τόπο εργασίας. Μιλάει για μια δεκαετία όπου είναι υπερδραστήριος, γράφει και δημοσιεύει πληθώρα άρθρων, και δίνει διαλέξεις. Γίνεται γνωστός στις αρχές και του προτείνουν ν'αναλάβει μία διεύθυνση.

Νιώθει «βασιλιάς, είναι σίγουρος για τον εαυτό του, δε φοβάται τίποτε και κανένα». Είναι μέσα σε μία ψευδαίσθηση παντοδυναμίας.

Μετά από λίγο αρχίζει να έχει προβλήματα με τους ανώτερους και με κάποιους σημαντικούς επενδυτές. Ακολουθεί μία δίκη, την οποία χάνει. Τον βγάζουν από τη θέση και βρίσκεται απλός υπάλληλος στη διοίκηση.

Τότε καταναλώνει ακόμη περισσότερα αγχολυτικά, αλλά «η κατάσταση, η διάθεσή του δεν βελτιώνονται. Παραμένει στο άγχος και στην κατάθλιψη.»

Μετά από λίγους μήνες παίρνει άδεια λόγω ασθενείας και εγκαθίσταται στο σπίτι του γιού του. Περνάει τις μέρες του ξαπλωμένος, αρνείται να ντυθεί, να βγει, να κάνει οτιδήποτε. Εγκαταλείπει ακόμη και τα άρθρα που έγραφε, λέγοντας πως δεν μπορεί

ούτε να σκεφτεί και αναρωτιέται πώς κατάφερε στο παρελθόν να γράφει αυτά τα κείμενα.

Διακατέχεται από αυτοκτονικές ιδέες και νοσηλεύεται. Βγαίνει από το ψυχιατρείο με τη διάγνωση του «διπολικού» και αγωγή λιθίου.

Όταν ήρθε ο Κώστας για πρώτη φορά ήταν στον αρνητισμό, στο «να μη θέλει να ξέρει τίποτε». Η μόνη λύση γι' αυτόν ήταν η αυτοκτονία. Αλλά μετά την πρώτη παρέμβαση -δηλαδή την επίκληση του υποκειμένου εκεί που υπήρχε από-υποκειμενικοποίηση- και χάρις στον κανόνα της γραμματικής που εμπεριέχει τη θέση του υποκειμένου της εκφοράς, όπως λέει ο Lacan (1966b, p. 598), υπάρχει πλέον ένα πριν και ένα μετά για τον αναλυόμενο.

Ο Κώστας αναλαμβάνει σύντομα εργασία και τον στηρίζω στη γραφή και δημοσίευση άρθρων. Αυτή η γραφή είναι ίσως ένας τρόπος που βρήκε για να διορθώσει, να αποκαταστήσει κάτι δικό του.

Για πρώτη φορά βρίσκει «έναν τόπο όπου μιλάει και τον ακούνε». «Έναν τόπο χωρίς πρέπει, χωρίς υπερεγώ, όπου δεν του λένε πώς πρέπει να πράττει ή πώς πρέπει να αισθάνεται, όπως κάνει η αδελφή του και η φίλη της η ψυχίατρος.

Έρχεται γιατί υποφέρει. Έχει δυσκολίες στον κοινωνικό δεσμό και αυτό τον προβληματίζει.

Η αδελφή του όμως προσπαθεί να τον επηρεάσει για να μη συνεχίσει. «Γιατί πηγαίνεις ακόμη εκεί ; Τι πηγαίνεις και λες;»

Και ο Κώστας τολμάει να της πει για πρώτη φορά: «Δεν είναι δική σου δουλειά. Είναι δική μου υπόθεση και μου κάνει καλό.»

Τώρα, βλέπει λιγότερο την αδελφή του. Διαπιστώνει πως γι' αυτόν, από την παιδική του ηλικία, ήταν σαν μητέρα.

‘Ήταν μικρό παιδί ακόμη, και η μητέρα του τού διηγόταν με λεπτομέρειες, γιατί δεν ήθελε άλλο παιδί όταν έμεινε έγκυος στον Κώστα, πόσο προσπάθησε να προκαλέσει τη διακοπή της κύησης, ποιά βότανα έπαιρνε για να αποβάλει, «αλλά δυστυχώς χωρίς αποτέλεσμα».

Την τελευταία φορά που άκουσε την ίδια ιστορία, ήταν δύο μήνες πριν το θάνατό της, όταν πήγε να τη δει, που ήταν άρρωστη στο σπίτι της αδελφής του. ‘Άρχισε να του λέει ξανά πως όταν έμεινε έγκυος για τρίτη φορά ο πατέρας του ήταν τρελλός από τη χαρά του γιατί θα έπαιρνε το όνομα του παππού του ο Κώστας. Τα άλλα δύο παιδιά, το πρώτο κορίτσι είχε το όνομα της γιαγιάς από μητρική πλευρά και το δεύτερο, αγόρι, πήρε το όνομα του πατέρας της που είχε πεθάνει όταν βρισκόταν στην αρχή της εγκυμοσύνης της.

Η μητέρα του Κώστα δεν άντεχε να ακούει πως θα κάνει ένα παιδί και αγόρι ή κορίτσι, αυτή τη φορά ο πατέρας θα έβγαζε ένα όνομα της δικής του οικογένειας. Αντίθετα ο σύζυγός της το θεωρούσε ένα «πολύτιμο δώρο».

«Έκανα ό,τι μπορείς να φανταστείς για να μην του κάνω τη χάρη – πήρα ένα σωρό μαντζούνια, αλλά άδικα!» (έλεγε η μητέρα στον Κώστα).

- «Είναι άγριο, απάνθρωπο, σκληρό να μου τα λες και να τα ξαναλές ακόμη όλα αυτά. Πολύ οδυνηρό για μένα, δεν καταλαβαίνω γιατί συνεχίζεις να μου τα λες αυτά – με πονάνε – δεν το καταλαβαίνεις;» απάντησε ο Κώστας φεύγοντας «έξαλλος», για να μη γυρίσει ξανά, ούτε στην κηδεία της.

«Δεν ασχολήθηκε ποτέ μαζί μου – δεν πήγε ποτέ στο σχολείο όπως οι άλλες μανάδες – δε με ρώτησε ποτέ για τα μαθήματά μου, - δε με φώναζε ποτέ από τη γειτονιά, δε νοιάστηκε, δε με σκέφτηκε -ήταν σα να μην υπήρχα-»... Μετά από τρεις εβδομάδες μου φέρνει ο Κώστας ένα μικρό βιβλίο με στίχους που έγραφε η μητέρα του και με την φωτογραφία της στο εξώφυλλο.

- Μόνο τώρα, με αυτό το βιβλίο που έφτιαξε για τη μητέρα του, κάνει μια απόπειρα αποχωρισμού από το αντικείμενο, αλλά και την απαρχή του πένθους, που δεν έχει κάνει ακόμη. Είναι μια προσπάθεια να συμφιλιωθεί με το μητρικό μεγάλο Άλλο.

Τώρα κατανοούμε καλύτερα την αποτελεσματικότητα της πρώτης παρέμβασης.

Ο Κώστας για τη μητέρα του «δεν υπήρχε», όπως λέει ο ίδιος. Δεν υπήρξε δηλαδή ποτέ, στην επιθυμία της μητέρας του. Δεν τον επιθύμησε ποτέ «ως ζώντα». Με τις αυτοκτονικές του ιδέες, ο Κώστας «απαντά» στη μητέρα του. Στη φράση «που είστε εσείς σ' αυτά τα λόγια;», προφανώς ακούει ένα «φτάνει πια με την επιθυμία της μητέρας, υπάρχουνε και σεις! Και η δική σας επιθυμία;»

Σε αυτή την περίπτωση, έχουμε να κάνουμε λοιπόν με μια μητέρα που δεν μπόρεσε να επενδύσει το παιδί της, που δεν το αγαπούσε, που δε το επιθύμησε παρά πεθαμένο.

Μια μητέρα που δεν ήταν σε θέση να γίνει μητέρα, να γίνει ο 'Άλλος του αιτήματος.

Και μέχρι το τέλος παραμένει εκεί στην αποτυχημένη πράξη της. Μια πράξη αντίδρασης στον άντρα, μία πράξη τιμωρίας προς το σύζυγό της που ήθελε τόσο πολύ αυτό το παιδί. Ένα παιδί που το «τίκτει» αλλά για το οποίο δε γίνεται ποτέ μητέρα! Και η Μήδεια επιλέγει να είναι γυναίκα –όχι μητέρα!

Ο A.Z Miller, στο κείμενο *Des semblants dans la relation entre les sexes*, λέει: «Για τον Lacan, μεταξύ μας, η πράξη μιας αληθινής γυναίκας, δε λέω πως είναι η πράξη της Μήδειας αυτή, ακόμη και αν έχει τη δομή, είναι όταν θυσιάζει ό,τι πιο πολύτιμο έχει, για να σκάψει μια τρύπα στον άντρα, η οποία δε θα μπορέσει πια να ξανακλείσει...

«-Καημένοι άντρες που δεν ξέρουν ν'αναγνωρίζουν τις Μήδειες στις γυναίκες τους!» (Miller, 1997, p. 11).

Βιβλιογραφία

- Lacan, J. (1966a). *Fonction et champ de la parole et du langage* (Écrits). Paris: Seuil.
- Lacan, J. (1966b). *La direction de la cure et les principes de son pouvoir* (Écrits). Paris: Seuil.
- Lacan, J. (1981). *Le Séminaire* (livre 3, Les Psychoses). Paris: Seuil.
- Lacan, J. (1986). *Le Séminaire* (livre 7, L'éthique de la psychanalyse). Paris: Seuil.
- Laurent, E. (2005). *Interpréter la psychose au quotidien* (Mental no 16). Paris: F.E.E.P.
- Miller, J.A. (1997). *Des semblants dans la relation entre les sexes*. (Nouvelle Revue de psychanalyse E.C.F. No36). Paris: Navarin.

The appeal to the subject and its consequences

Georgia Fountoulaki⁴⁷

Abstract

The appeal to the subject, where desubjectivation existed, does not let the subject “to fall”, and thanks to the grammar rule which includes the place of the subject, there is a “before” and an “after” for the analysand. He perceives his place as an object of the Other, and also that he used to “answer”, in his ignorance, to the mortal desire of the maternal Other.

Keywords: subject, object, the mother’s desire, Medea Woman.

⁴⁷ Psychoanalyst, e-mail: georgia.fountoulaki@gmail.com